

І. М. Неклюдов — талановитий студент, видатний вчений, унікальна особистість

Світлана Золотухіна

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди — найстаріший вищий педагогічний освітній заклад в Україні. Він відомий навіть за її межами потужним професорсько-викладацьким складом, сталими освітньо-виховними традиціями, високим рівнем підготовки майбутніх учителів, дієвою докторантурою та аспірантурою, наявністю акредитованих освітніх програм з різних спеціальностей, атмосферою творчості, науки, мобільності, тощо.

Однією з вагомих ознак значущості університету є його випускники. Саме вони представляють навчальний заклад в освітньому просторі, прославляють, доводять його велич і головну місію. Серед випускників ХНПУ імені Г. С. Сковороди багато заслужених людей, які займали високі посади в освітньо-науковому просторі і відзначені урядовими нагородами.

Іван Матвійович Неклюдов — доктор технічних наук, професор, академік-секретар відділення атомної фізики і енергетики НАН України, Почесний громадянин м. Харкова — унікальний випускник 1955 р. фізико-математичного факультету ХНПУ імені Г. С. Сковороди (ХДПІ), науково-творчий потенціал якого розкрився вже в стінах навчального закладу.

Біографічні відомості подаємо за публікацією А. В. Таньшиної: «Іван Матвійович Неклюдов народився 10 лютого 1935 р. в селі Сурково (нині Белгородської області). Дитячі роки майбутнього академіка пройшли у селянській хатині з глиняною долівкою. Багатодітна (дві доньки і два

сини) родина Матвія Федоровича і Олександри Яківни Неклюдових жила дуже сутужно. Утім, діти ніколи не нарікали батькам, бо бачили їхню напружену сільську працю. Незважаючи на матеріальну скруту, батько і матір спромоглися дати всім своїм дітям добре родинне виховання і освіту. Саме батьки навчили змалечку свого сина Івана любити книжку і поважати працю. Ще маленьким хлопчиком він навчився читати й власноруч робити собі іграшки. Перший дзвінок для Івана пролунав 1941 р. в рідній сільській початковій школі. Середню освіту (8–10 класи) здобув в Більшотроїцькій загальноосвітній школі, шлях до якої складав майже вісім кілометрів.

Державши навесні 1951 р. атестат зрілості, Іван залишає рідну домівку. Батько і мати, розуміючи, що син має неабиякі здібності, дали згоду на продовження його освіти. До Харкова підліток приїхав з мозолями на долонях, з майже порожньою кишенею, але з невичерпним бажанням одержати вищу освіту. Син бідного селянина ладен був мати підробіток, аби тільки вчитися далі. Йому пощастило: того ж року він успішно складає вступні іспити на фізико-математичний факультет Харківського державного педагогічного інституту. Скромний і тямущий юнак швидко здобув повагу як у викладачів, так і у однокурсників. Незабаром був обраний комсомольським лідером.

Натомість, то були найнапруженіші роки його життя: жив майже надголодь, але жадібно вчився. Організаторські і розумові здібності студента Неклюдова були помічені викладачами, він наполе-

гливо оволодіває знаннями, занурюється в роботу студентського наукового гуртка, який функціонував на факультеті під керівництвом, професора Р. Й. Гарбера. На той час цей відомий учений плідно поєднував наукову роботу в Харківському фізико-технічному інституті з викладацькою діяльністю в Харківському державному педагогічному інституті» [1, с.464–465]. Р. Й. Гарбер розпізнав у працюючому наполегливому студенті майбутнього вченого.

Навчався Іван Матвійович на відмінно, відповідально, самостійно думаючи, реалізував власні інтелектуальні здібності, «не порушуючи норми совісті і моралі». За особливі заслуги студенту Неклюдову було призначено Сквородинівську стипендію, яка йому «дозволила» купити перший в житті костюм.

«У 1955 році він блискуче закінчує навчання і з найкращим успіхом складає іспити до аспірантури кафедри загальної фізики Харківського державного педагогічного інституту. Але того ж року його призвали до обов'язкової військової служби. У процесі служби Іван Матвійович отримав свідоцтво про закінчення автошколи, права водія. Восени 1956 року він був демобілізований» [1, с.466].

Справжнім дарунком долі Іван Матвійович вважав те, що його науковим керівником став сам професор Р. Й. Гарбер. Роки співпраці з відомим ученим були, за його словами, неоціненною науковою школою. Адже саме професор на власному прикладі демонстрував йому своє захоплення наукою і вірне служіння їй.

У 1959 р. за клопотанням професора Р. Й. Гарбера аспірант І. Неклюдов зарахований за сумісництвом молодшим науковим співробітником до лабораторії кристалів уславленого Харківського фізико-технічного інституту. І вже цього ж року на XIV звітньо-науковій конференції Харківського державного педагогічного інституту було оприлюднено його перше наукове дослідження, виконане у співавторстві з науковим наставником

Р. Й. Гарбером. Це була досить ґрунтовна робота на тему: «Дослідження програмового зміцнення вісмуту».

З того часу наукова діяльність Івана Матвійовича Неклюдова пов'язана тільки зі славетним Харківським фізико-технічним інститутом. Своєю працею на науковій ниві Іван Матвійович здобув вагомий авторитет. Про це свідчать такі красномовні факти:

1964 р. — здобув науковий ступінь кандидата фізико-математичних наук;

1975 р. — одержав науковий ступінь доктора фізико-математичних наук;

1975 р. — обійняв посаду начальника Відділу радіаційної фізики і радіаційного матеріалознавства ХФТІ;

1986 р. — нагороджений орденом Дружби народів;

1998 р. — присвоєно почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України»;

2000 р. — отримує наукове звання члена-кореспондента Національної академії наук України;

2003 р. — відзначений орденом «За заслуги» III ступеня;

2004 р. — обраний академіком Національної академії наук України та нагороджений орденом князя Ярослава Мудрого V ступеня [1, с.468].

Упродовж 1997 — 2004 рр. очолює Інститут фізики твердого тіла, матеріалознавства і технологій ННЦ «ХФТІ».

Як відомо, з ініціативи Бориса Євгеновича Патона було запропоновано повернути ННЦ «Харківський фізико-технічний інститут» під керівництво НАН України, створити нове Відділення — ядерної фізики та енергетики.

Разом з тим, академік І. М. Неклюдов від 2004 р. обіймає посаду генерального директора Національного наукового центру «Харківський фізико-технічний інститут», де вже знають ціну слова і діла свого керівника.

Широкому науковому загалу, як зазначають колеги, академік І. М. Неклюдов відомий завдяки творчому доробку у галузі фізики міцності та пластичності, фізично-

го і радіаційного матеріалознавства. Іван Матвійович Неклюдов зробив «вагомий внесок у розуміння фізичних механізмів радіаційних явищ у матеріалах, опроміненіх в активній зоні реактора. Заклав підґрунтя експресного, екологічно безпечно-го методу вивчення структурно-фазових і розмірних вимірів конструкційних сталей й сплавів у широкому діапазоні інтегральних зон випромінювання і температур. Розробив радіаційно-стійкі матеріали нового покоління. Здійснив програмне зміцнення матеріалів та сплавів». До того ж Іван Матвійович Неклюдов — автор і співавтор патентів, понад 800 наукових праць та низки наукових винаходів» [1, с.468].

Характер, специфіка науково-професійної діяльності Івана Матвійовича визначили коло спілкування і взаємодії з видатними вченими, професорами, згодом — академіками НАПН України, зокрема Р. І. Гарбером, У. Г. Гіндіним, В. Ф. Зеленським, Б. Г. Лазаревим, Б. Є. Патеном та ін.

І. М. Неклюдов органічно поєднував наукову, управлінську і викладацьку діяльність, читав лекції, спецкурси у ХНУ ім. В. Н. Каразіна з фізики міцності і пластичності. За його підручниками і сьогодні навчаються майбутні фізики. Викладав з любов'ю, інтересом до дисципліни, до студентської аудиторії. Чіткість, точність формулювань, власна позиція, здатність донести до аудиторії надзвичайно складний матеріал, віртуозне узагальнення набутого свого досвіду з даного предмету були притаманні лектору-викладачу І. М. Неклюдову. Основи методики викладання, як згадував Іван Матвійович, були закладені ще у педагогічному інституті, про який він згадував з особливою теплотою.

Іван Матвійович ніколи не забував про те, що він за освітою вчитель фізики. І по можливості допомагав, взаємодіяв зі школами м. Харкова, зокрема з СШ №62. Про це свідчать слова подяки директора школи О. М. Коваль: «Ми вдячні Вам за постійну допомогу школі щодо зміцнення

навчально-матеріальної бази, особливо кабінетів хімії, фізики, за змістовні і хвилюючі виступи перед учнями і вчителями» (10.02.1985 р.).

І. М. Неклюдов — від бога науковець і керівник. З ним було приємно, комфортно працювати поруч, тому що він намагався працювати без конфліктів, з повагою до співрозмовника. Всі, хто працював безпосередньо з Іваном Матвійовичем, визначали його унікальну працьовитість, відповідальність, мобільність, уміння відстоювати власну точку зору і виробничі, наукові інтереси без приниження і образ.

Як керівник наукового закладу, маючи високі ступені і звання, посади, завжди підтримував колег, рекомендував до обрання їх до НАН України. В якості наукового консультанта, керівника, опонента надавав молодим науковцям можливість успішно захистити дисертацію. Під його керівництвом захистили дисертації 12 докторантів, 30 кандидатів наук.

Дивовижно, але при всій завантаженості Іван Матвійович знаходив час займатися громадською діяльністю. Саме йому належить збереження Спорткомплексу, чим, за спогадами робітників, надихнув нове життя у спортивні досягнення ХФТІ, відродив альпінізм в регіоні. Академік був «знайомий» з гумором; використовував прислів'я, знав і співав народні пісні.

Знайомство з біографічними даними, з матеріалами, що опубліковані до ювілейних дат, відгуками друзів, колег дало змогу представити І. М. Неклюдова як унікальну особистість, видатного вченого, гуманну людину. Оточуючі його вчені, підлеглі, учні (аспіранти, докторанти, студенти) були одноставні в оцінці його діяльності, рис характеру: відзначалися його енциклопедична освіченість, фундаментальність, науковий підхід, оригінальність мислення, широка ерудиція, загострене відчуття нового, людяність, чуйність, доброзичливість, талант фізика, мудрість і твердість у відстоюванні правоти, у рішенні складних проблем.

Підкреслювалося, що Іван Матвійович був визнаним науковим лідером, організатором наукової школи, простота, людяність якого викликали загальну повагу і симпатію. Видатним вченим, великим Учителем, людиною, яка заряджала енергією всіх, хто був дотичний до нього, називали його учні.

Колеги пишалися тим, що багатьом з них він допоміг знайти себе в науці, стимулював високий рівень вимог до результатів наукової творчості, залишився еталоном Ученого, був життєлюбом, контактною, доброю людиною, всебічно ерудованим співрозмовником.

Наведені висловлювання свідчать, з одного боку, про велич постаті Івана Матвійовича Неклюдова, з іншого — про особливу його людяність і гуманність. А в цілому — про унікальну людину, геніального вченого, вдячного сина і студента-випускника ХНПУ імені Г. С. Сковороди.

«Склалося і сімейне життя академіка І. М. Неклюдова. Ще у студентські роки він познайомився із Валентиною Іванівною Лозовою, студенткою філологічного факультету Харківського державного педагогічного інституту. Показово, що їхні долі майже подібні — подружжя однаково натхненно переймалися наукою. В. І. Лозова — доктор педагогічних наук, член-кореспондент Академії педагогічних наук України, професор Харківського педагогічного університету Г. С. Сковороди, директор Науково-дослідного інституту педагогіки і психології. Її ім'я добре відоме серед освітян України» [1, с.471]. Іван Матвійович був люблячим чоловіком, гарним батьком доньки Галини, ніжним дідусем для онуків Микити і Насті, розсудливим тестем для зятя Віталія.

Відомості про автора:

Золотухіна Світлана Трохимівна — доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри початкової та професійної освіти; Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3535-5974>

Діяльність І. М. Неклюдова заслужено відзначена високими урядовими нагородами: чотирма орденами («Дружби народів», «За заслуги III ступеня», «Орден князя Ярослава Мудрого» V і VI ступеня) і майже 30 медалями. Він «Заслужений діяч науки і техніки України», лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки. У 2012 р. Івана Матвійовича обрали почесним громадянином м. Харкова.

Отже, у кожного освітнього закладу є свої випускники, якими пишуться, пам'ятають, які прославляють свою Альма-Матір. Випускник ХНПУ ім. Г. С. Сковороди Іван Матвійович Неклюдов власною долею, траєкторією успіху, наполегливою працею, невгомонним прагненням до знань довів потужність педагогічного закладу. Він завжди з теплотою, повагою згадував роки навчання, викладачів, однокурсників. Це був період активного пошуку, реалізації інтелектуальних ресурсів, організаторських здібностей, індивідуальних уподобань і, навіть, кохання на все життя.

Література

1. *Таньшина А.В.* Іван Матвійович Неклюдов // Нариси з історії сучасної фізики. Кн. 1. ; за ред. Ю. О. Храмова. Харків : Квант, 2007. С. 464–473.
2. *Неклюдов Иван Матвеевич* // «Славные имена» (Почетные граждане города Харькова). Харьков : «Издательский Дом ЖЗХ», 2016. С. 230–330. (Современная ЖЗЛ Харьковщины. Кн. 16).

16.10.2024